

Р. Т. Теслюк, І. Є. Бараняк

Регіональні особливості сучасних міграційних процесів у Західному регіоні України

Проаналізовано регіональні особливості внутрішніх та зовнішніх стаціонарних міграцій в західних областях України. Визначено головні центри притягання та відтоку населення, виявлено та узагальнено сучасні тенденції в інтенсивності та направленості міграцій в районах та містах Західної України.

Ключові слова: внутрішньорегіональна міграція, зовнішня міграція, Західний регіон України.

Постановка проблеми. Здійснення ефективної регіональної політики вимагає ґрунтовних аналітичних знань про сучасний стан та динаміку економічних, соціальних, демографічних, політичних, культурних, екологічних та ін. процесів і явищ, що мають місце в країні, регіонах та окремих населених пунктах. Виявлення сучасних тенденцій формування чисельності населення адміністративно-територіальних одиниць (АТО) різного рангу, міських та сільських поселень, зокрема визначення ролі стаціонарної міграції у цьому процесі, є актуальним завданням сучасної економічної науки, державного та регіонального управління. Тому, для визначення просторових основ формування і розвитку територіальних міграційних систем, необхідним є аналіз регіонального та мезорегіонального зрізу міграційних процесів у Західному регіоні України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міграційні процеси в Україні та її регіонах перебувають у фокусі наукових інтересів багатьох наукових шкіл та окремих дослідників. В економіці найвагоміший внесок у вивчення цієї проблеми зроблено вченими НАН України, зокрема Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи [2] та Інституту регіональних досліджень [3]. З-поміж вітчизняних науковців окреслена проблема висвітлена у працях І. Гукалової, С. Западнюк, І. Ключковської, І. Лапшиної, Е. Лібанової, І. Майданік, О. Малиновської, І. Маркова, О. Овчиннікової, О. Позняка, О. Пугача, О. П'ятковської, І. Прибиткової, М. Романюка, У. Садової, Б. Юськіва.

Метою статті є виявлення та узагальнення головних регіональних та мезорегіональних ознак та тенденцій сучасних міграційних процесів в Західному регіоні України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до багатовекторності та різноманітності міграцій дослідження їхніх регіональних особливостей вважаємо за

© Р. Т. Теслюк, І. Є. Бараняк, 2013.

доцільне проводити у розрізі двох окремих блоків міграційних показників. З одного боку, це – аналіз внутрішніх міграцій населення Західної України та, зокрема, кожної області, визначення на рівні адміністративно-територіальних одиниць (АТО) основних центрів притягання та відтоку всередині кожної з областей, факторів мобільності населення. З іншого боку, предметом аналізу повинні бути міграційні зв'язки конкретної територіальної міграційної системи (ТМС) області з іншими міграційними системами та рушійні сили, що сприяють їх формуванню та розвитку.

Розглянемо особливості розвитку міграційних процесів в розрізі областей Західної України.

Низьке негативне сумарне сальдо міграцій було характерним протягом тривалого часу для всього регіону. Зокрема, у Львівській області впродовж 1995-2001 рр. істотне міграційне скорочення населення визначало загальну чисельність населення області набагато більшою мірою, ніж природний приріст (скорочення)¹. Крім Львівської, міграція була визначальною детермінантою скорочення чисельності населення Рівненської, Закарпатської та Івано-Франківської областей.

На сьогодні стабільне позитивне сальдо міграцій спостерігається в Чернівецькій (починаючи з 2006 р.) та Івано-Франківській (з 2010 р.) областях. Крім того, впродовж лише одного року додатній міграційний приріст мала Волинська (у 2011 р.) та Львівська (у 2012 р.) області. В інших областях відсутні значні коливання міграційних показників. Стабільно значний відтік населення (сальдо міграції -1,02 – -1,56 %) властивий Рівненській області. У Закарпатській, Тернопільській та Хмельницькій областях цей показник за 2010-2012 рр. коливався у межах -0,37 – -0,91% (рис. 1).

У Львівській області, як і загалом в Україні, сприятливою умовою для активізації міграційних процесів стала складна економічна ситуація наприкінці 90-х років ХХ ст. та на початку ХХІ ст. Виїзд з регіону за кордон великої кількості населення у економічно активному віці поглибив розвиток негативних демографічних процесів та структурних деформацій в статевовіковій структурі населення регіону. Починаючи з 1995 року кількість мешканців Львівської області скоротилася майже на 200 тис. осіб, у тому числі за рахунок від'ємного механічного руху – приблизно на 120 тис. осіб. Щорічно за рахунок відтоку населення його кількість скорочувалось у середньому на 7,1 тис. осіб. (в 1995-2011 рр. – 13,2-17,9 тис. ос. щорічно). В останні роки міграційна ситуація дещо стабілізувалась, негативне сальдо міграції щороку зменшувалось, а у 2012 році сягнуло навіть додатних значень.

¹ Тут і надалі використано офіційну статистичну інформацію Державної служби статистики України [1].

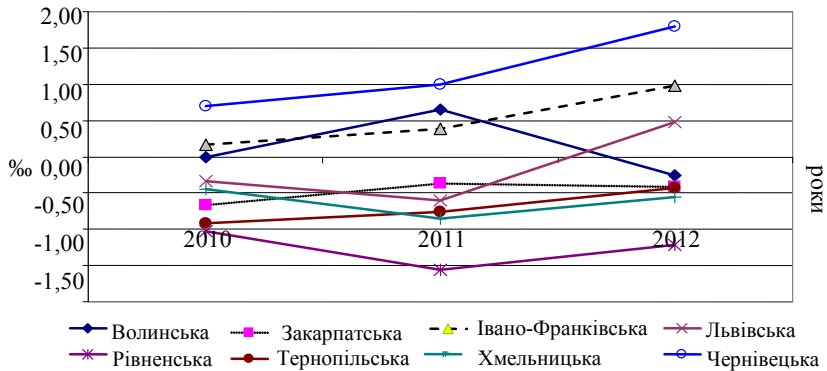

Рис. 1. Міграційне сальдо західних областей України (2010-12 рр.)
(Складено авторами на основі джерела: [1])

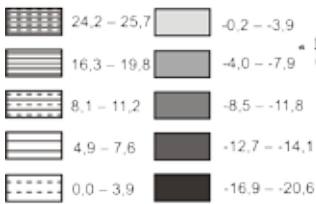
На фоні інших областей демоситуація в Закарпатській області має багато особливостей, що істотно відрізняє її не лише від інших західних регіонів, а й від усієї України. Сприятливі географічні та екологічні умови розташування області, поліетнічність населення, інші внутрішні чинники, що виявляються у найвищому в порівнянні з іншими регіонами країни сумарному коефіцієнті народжуваності та найменшому віковій матері при народженні першої дитини, спричинили до того, що протягом 1995-2012 рр. демографічні втрати даного регіону порівняно з іншими були найменшими. Протягом цього часу кількість населення в даному регіоні зменшилось на 30 тис. осіб, причому міграційне сальдо за цей період становило $-34,5$ тис. осіб. Така статистика свідчить про те, що в цьому регіоні негативні міграційні процеси відіграють вирішальну роль як у формуванні чисельності населення, так і в значній деформації статевовікової структури населення.

Порівняно з 1995 роком чисельність населення Рівненської області зменшилась на 31,4 тис. Тут, як і в Закарпатській області, провідну роль в зменшенні чисельності населення відіграли міграційні процеси – за рахунок від’ємного сальдо міграції людність області зменшилась більш ніж на 33 тис. осіб.

Протягом 1995-2012 рр. в Івано-Франківській області кількість населення зменшилась на 85 тис. осіб. Причому левову частку в зменшенні людності вносив від’ємний механічний приріст. За рахунок виїзду населення за межі цього регіону його чисельність зменшилась на 53,2 тис. осіб.

На відміну від чотирьох попередніх регіонів, в основу погіршення демографічної ситуації в інших областях Західної України лягли головно

Сальдо міграції, % (2010-12)

Людність міст,
тис. ос. (2012)

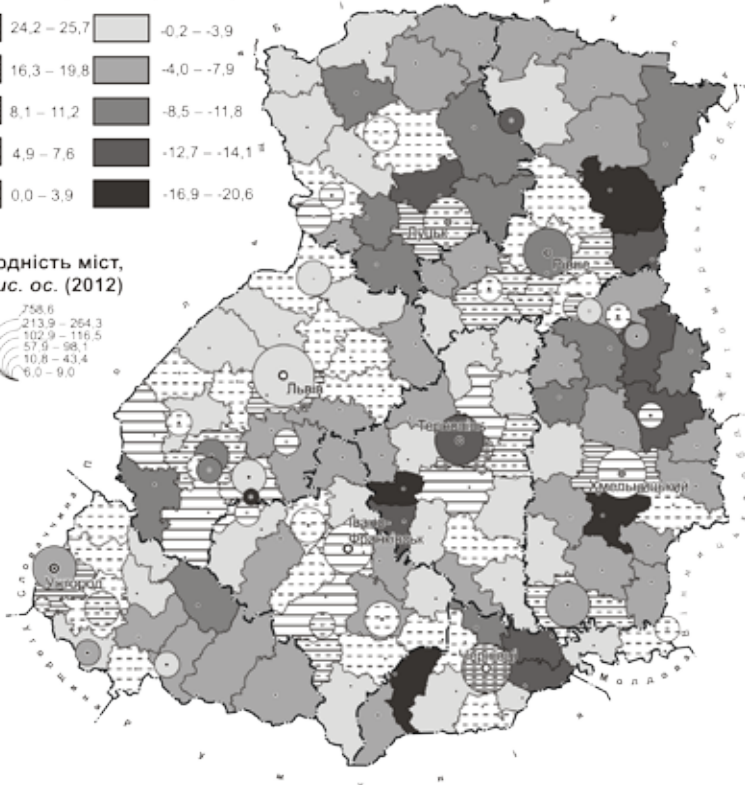

Рис. 2. Сумарний міграційний приріст (скорочення) чисельності населення Західного регіону України (2010-12 рр.) (Складено авторами на основі джерела: [1])

процеси природного скорочення населення. Зокрема, у Волинській області за останні 17 років за рахунок територіальної мобільності чисельність населення зменшилась на 11 тис. при сумарному скороченні на 38 тис. осіб. За цей самий період людність Чернівецької області зменшилась на 38,2 тис., причому за рахунок міграційного відпливу – на 5,9 тис. осіб.

Набагато більшим загальне скорочення населення відбулося у Тернопільській та Хмельницькій областях. Чисельність населення першої з них упродовж 1995-2012 рр. зменшилась майже на 100 тис. осіб, більше 21 тис. з яких – це від'ємне міграційне сальдо. Порівняно з 1995 р. чисельність населення Хмельницької області зменшилась аж на 200,8 тис. осіб, в тому числі за рахунок від'ємного сальдо міграції – на 41,9 тис. осіб.

Істотні регіональні відмінності міграційних процесів в західних областях України спостерігаються на мезорегіональному рівні (див. рис. 2). Розглянемо міграційну ситуацію в адміністративних районах та містах обласного значення західних областей України (127 районів і 36 міст) в розрізі внутрішніх та зовнішніх міграційних потоків.

Аналіз напрямів внутрішньорегіональних міграційних процесів, проведений за останні три роки, показав, що основними донорами у Львівській територіальній міграційній системі є міста Львів, Дрогобич, Трускавець, а також Жидачівський, Турківський, Миколаївський райони; відповідно реципієнтами – Пустомитівський, Дрогобицький, Сколівський, Старосамбірський, Стрийський райони. Це дає підстави стверджувати, що основними центрами притягання є райони, які географічно ближче розташовані до великих міст, а центрами «виштовхування» – великі міста та райони, які знаходяться на периферії області чи на великій відстані від великих міст. Своєрідними взаємодоповнюючими парами міграційних центрів відтоку і притягання населення є «Львів – Пустомитівський район», «Дрогобич, Трускавець – Дрогобицький район», «Червоноград – Сокальський район», «Стрий, Моршин – Стрийський район».

Кількість населення, що вибуло за межі регіону перевищує тих, що прибули майже в усіх районах та містах області, крім Львова, Стрийського, приміського Пустомитівського районів та прикордонних Мостиського і Старосамбірського районів.

Основними реципієнтами внутрішніх міграцій в Тернопільській області виступають центральні райони області (Тернопільський, Збаразький, Тербовлянський, Підволочиський, Чортківський), які географічно близько розташовані поблизу адміністративного центру області. Центрами «виштовхування» є місто Тернопіль та райони, які знаходяться на периферії області.

Аналіз показників, пов'язаних із зовнішньою мобільністю населення, за останні три роки, показав значний відплив населення практично з усіх районів даної області, крім Підволочиського, Тербовлянського та Тернопільського районів.

Аналіз мобільності населення всередині Закарпатської ТМС дозволив визначити декілька основних центрів притягання та відтоку населення. Найбільшим притягувальним міграційним центром області є Ужгородський район, м. Чоп, м. Мукачево та Мукачівський район, а також Виноградівський та Берегівський райони. Іншими словами, в даному регіоні внутрішньорегіональний перерозподіл населення внаслідок міграційних процесів відбувається в сторону збільшення кількості населення в західних районах області за рахунок східних. Місто Ужгород і Ужгородський район утворюють своєрідні взаємодоповнюючі пари міграційних центрів притягання і відтоку населення.

Зовнішні міграційні процеси є схожими до тих, що відбуваються всередині ТМС. За останні три роки внаслідок негативного сальдо зовнішньої міграції істотно зменшилась кількість населення в Тячівському, Рахівському і Хустському районах. Невелике зростання людності за рахунок зовнішньої міграції відбулось лише в прикордонних до Словаччини та Угорщини західних районах та містах області (Мукачєво та Мукачівський район, Ужгород, Чоп). Зауважимо, що з-поміж західних районів та міст обласного значення області загальним негативним сальдо, окрім Ужгорода, вирізняється сусідній з Угорщиною Берегівський район та м. Берегово, в якому проживає значна кількість етнічних угорців (відповідно 80,2 % та 55,9 % населення цих АТО під час Всеукраїнського перепису населення 2001 р. визнали рідною мовою угорську [1]).

Центрами притягання внутрішньорегіональних потоків мігрантів у Рівненській області є міграційне кільце навколо Рівного: Рівненський, Костопільський, Гошанський, Здолбунівський, Дубенський райони, міста Острог та Дубно, а також Володимирецький район. В цих районах області кількість населення внаслідок міграції у 2010-2012 рр. зросла на 2,8 тис. осіб. Основними донорами виступають периферійні райони області, розміщені на значній відстані від великих міст, а також міста Рівне і Кузнецовськ. Своєрідні взаємодоповнюючі пари міграційних центрів притягання і відтоку населення в області утворюють Рівне і Рівненський район, Кузнецовськ і Володимирецький район.

Міграційні потоки зовнішнього спрямування в Рівненській області однорідніші. Практично в усіх районах і містах області зафіксовано відтік населення. Загалом за останні три роки, внаслідок виїзду населення за межі області, його чисельність зменшилась на 4,4 тис. осіб. Невеликий приплив населення зареєстровано лише на півдні області – в Острозі, Острозькому та Дубенському районах.

Основними реципієнтами мігрантів у Волинській області виступають три міграційні центри: південний – місто Луцьк і Луцький район, центральний – м. Ковель і Ковельський район, а також західний – міста Володимир-Волинський, Нововолинськ та Володимир-Волинський район. За рахунок внутрішніх міграційних потоків за останні три роки чисельність прибулих у Луцьк та Луцький район перевищила кількість вибулих на 2,2 тис. осіб, у Ковель та Ковельський район – на 0,1 тис. осіб, у міста Володимир-Волинський і Нововолинськ – на 0,5 тис. осіб. Донорами у Волинській міграційній системі виступають здебільшого периферійні райони області, серед яких лідерами є східні райони, а також, на відміну від Рівненської області, близькі до обласного центру Ківерцівський Рожищенський, Локачинський та Горохівський райони.

Географія зовнішніх міграційних потоків загалом подібна до внутрішніх. Відзначимо лише, що з-поміж 13 районів області, яким властиве негативне зовнішньоміграційне сальдо, найбільших втрат зазнають Манавицький та Горохівський райони.

Основними реципієнтами внутрішніх мігрантів в Івано-Франківській області виступають Тисменицький, Надвірнянський райони, міста Косів та Коломия, а донорами – Коломийський, Галицький, Тлумацький та Рожнятівський райони. В даному регіоні внутрішньорегіональний перерозподіл населення внаслідок міграційних процесів відбувається в сторону збільшення кількості населення в гірських південних та західних районах області за рахунок рівнинних північних та східних.

Варто відзначити, що сальдо зовнішньої міграції за останні три роки в даному регіоні набрало позитивних значень. За рахунок зовнішньої міграції кількість населення області зросла на 2,1 тис. осіб. Зростання кількості населення за рахунок міграції відбулось практично у всіх районах області, крім південних гірських, Рогатинського, Долинського та Рожнятівського районів. Такий результат свідчить про міграційну привабливість Івано-Франківської області.

У Хмельницькій області можна виділити три міграційні центри притягання внутрішньорегіональних мігрантів: обласний центр разом з Хмельницьким районом, Кам'янець-Подільський район та м. Старокостянтинів. За останні три роки в межах Хмельницького міграційного центру чисельність населення зросла на 2,4 тис. осіб. В даному регіоні внутрішньорегіональний перерозподіл населення внаслідок міграційних процесів відбувається в сторону збільшення кількості населення в даних міграційних центрах за рахунок решти території області. Пари міграційних центрів притягання і відтоку населення в цій області утворюють м. Кам'янець-Подільський та відповідний район.

Зовнішні міграційні процеси є схожими до тих, що відбуваються всередині регіону. Зростання людності в області відбувалось лише за рахунок додатного сальдо зовнішньої міграції в обласному центрі, Хмельницькому та Кам'янець-Подільському районах. Найбільший відтік населення за межі цього регіону спостерігається в північних районах області (Полонському, Шепетівському й Ізяславському) та в м. Кам'янець-Подільський. Загалом за останні три роки чисельність населення регіону за рахунок від'ємного сальдо міграції зменшилась на 2,5 тис. осіб.

Аналіз статистичних даних щодо міграційних потоків у Чернівецькій області дозволив виділити два центри притягання мігрантів – м. Чернівці та Сокирянський район з м. Новодністровськом. Особливістю адміністративно-територіального устрою області є відсутність району, що безпосередньо

прилягає до обласного центру. Тому міграційна привабливість приміської зони тут проявляється у позитивному міграційному сальдо у Кіцманському та Глибоцькому районах, та водночас перекривається відтоком населення з віддаленіших від Чернівців населених пунктів Сторожинецького, Заставнівського та інших районів області. Основними центрами відтоку є західний – Вижицький та Путильський райони, та центрально-східний – Новоселицький та Хотинський райони. Зауважимо, що найбільші абсолютні значення негативного міграційного сальдо характерні для районів із значною ексцентричністю розміщення відповідних райцентрів.

Висновки. Проведений аналіз інтенсивності та спрямованості міграційних потоків, дозволив зробити такі висновки.

Характерною рисою деморозвитку Західного регіону України є те, що поліські та гірські райони регіону з високим природним приростом населення (як показано у [4]) виступають, як правило, в ролі міграційних «донорів» – 14 з 16 районів Полісся і 14 з 24 гірських районів Карпат мають негативне міграційне сальдо. Крім них, високе міграційне скорочення властиве районам Хмельницької (найбільше – Ярмолинецькому Шепетівському, Старокостянтинівському), окремим районам Чернівецької (Вижицькому, Новоселицькому, Хотинському) та Тернопільської (Підгаєцькому, Монастириському) областей та м. Моршин.

Найбільш міграційно привабливими АТО Західного регіону України є райони, що безпосередньо прилягають до обласних центрів і середніх та окремих малих міст регіону (Луцький, Рівненський, Пустомитівський, Тернопільський, Хмельницький, Ужгородський, Тисменицький) та їхні райони-сусіди (особливо це виявлено в областях з провідною роллю міграцій у формуванні чисельності населення – Рівненській, Закарпатській, Івано-Франківській та Львівській, меншою мірою – у Тернопільській області). Як правило, позитивний міграційний приріст у таких районах проявляється на тлі негативного сальдо міграцій у самих містах (у випадку Львова, Тернополя, Рівного, Ужгорода, Дрогобича, Трускавця, Стрия, Червонограда, Кам'янець-Подільського). Адже, окрім бажання проживати у приміській зоні, чи в безпосередній близькості до неї, чинником формування ТМС таких районів є те, що для значної частини працездатного населення немає необхідності змінювати місце проживання в зв'язку з роботою в місті, вони здебільшого є маятниковими мігрантами. У Чернівецькій області подібного приміського району немає, і сам обласний центр характеризується високою міграційною привабливістю. Крім Чернівців, серед інших міст обласного значення з великим позитивним сумарним сальдо міграції відзначимо міста Острог, Чоп, Мукачеве, Яремче, Луцьк, Володимир-Волинський, Нововолинськ, Івано-Франківськ, Новий Розділ, Хмельницький, Болехів, Старокостянтинів.

Отже, головними ознаками та чинниками сучасної стаціонарної міграції в Західному регіоні України є: наявність в більшості областей пар міграційних центрів відштовхування та притягання населення; вплив географічного положення міста чи району, зокрема, його близькість до обласного центру чи кордону; особливості деморозвитку АТО – високий рівень народжуваності та позитивний природний приріст; тенденції розвитку чи занепаду окремих секторів економіки (особливо стосовно монофункціональних міст).

Проведений аналіз може слугувати просторовою основою для вивчення формування і розвитку територіальних міграційних систем у Західному регіоні України.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Населення України. Трудова еміграція в Україні : [монографія] / відп. ред.: Е. М. Лібанова. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 266 с.
3. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації : [монографія] / НАН України., Ін-т регіональних досліджень ; наук. ред. У. Я. Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»).
4. Теслюк Р. Т. Стан і динаміка демографічних процесів у Західному соціально-економічному районі України / Р. Т. Теслюк // Вісник Львівського університету. Сер. геогр. – Вип. 40. – Ч. 2 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2012. – 262 с. – С. 170-177.

Теслюк Р.Т., Бараняк І.Е. Региональные особенности современных миграционных процессов в Западном регионе Украины.

Проанализированы региональные особенности внутренних и внешних стационарных миграций в западных областях Украины. Определены главные центры притяжения и оттока населения, выявлены и обобщены современные тенденции в интенсивности и направленности миграций в районах и городах Западной Украины.

Ключевые слова: внутрорегиональная миграция, внешняя миграция, Западный регион Украины.

Teslyuk R.T., Baranyak I.Y. The Regional Features of Modern Migration Processes in Western Ukraine.

The regional features of interior and exterior residential migration in western districts of Ukraine are analyzed. The main centres of attraction and outflow of the population are defined. Current trends of the intensity and direction of migration in districts and cities of Western Ukraine are identified and summarized.

Key words: internal regional migration, external migration, Western Ukraine.